

שרידים של גדלות • בנין הישיבה
המיותם, הסמטאות השוממות
ומרכז יהודי שמחזיר את האור
לעיר שהיתה בירת ליטא

בבית של סבא

טללי תורה ומוסר עד הנשימה האחרונה. כותב השורות
בפתח בית סבא מרן רבי אברהם גרוודזינסקי הי"ד

בבית של סבתא

שבעים וחמש שנים
לאחר חורבנה של קובנה,
העיר הגדולה לאלוקים
שאכלסה בתוכה
את ישיבת סלבודקה
המפוארת, חוזר אליה
עורך 'בקהילה' שלמה קוק
למסע שורשים מרגש
אחר שרידיו הנעלמים של
הסב הגדול משגיח ישיבת
סלבודקה, שומע תיאור
מכלי ראשון על הרגעים
האחרונים של מרן הגה"ק
רבי אלחנן וסרמן הי"ד
בבית הסבא ופוגש את
מי שמאירים את עולמם
של הסטודנטים היהודים
דווקא מתוך החשכה
הליטאית הקפואה

שלמה קוק - קובנה, ליטא
צילומים: אלי אישקין, אלי אוקסמן

1.

3.00 לפנות בוקר. ליל שישי. חדר 422. מלון 'פארק אין', קבנוס.
זהו סיומו של יום ארוך ומתיש שהחל בטיסת צ'רטר מישראל לז'לנא, המשיך בנסיעה פנים-ליטאית ארוכה ושיאו באירוע היסטורי ומטלטל שעוד נרחב אודותיו. ליתר דיוק: חשבנו שהסתיים לו היום. הגוף עייף, אך העיניים לא מסוגלות להיעצם. למה, תשאלו, מה יש לך בקבנוס? ובכן, אף אחד לא יצליח להסתיר זאת, גם אם יתעקש לשנות את השם. קבנוס היא שם מכובס לקובנה. ברוכים הבאים לעיר שהייתה בירת ליטא, העיר הגדולה לאלוקים.

אני פותח את חלון החדר. קור מקפיא עצמות חודר פנימה, ובכל זאת אני מתעקש להעיף מבט אל החצר האחורית של המלון. עכשיו הכל שמים כאן, אך לפני פחות מ-80 שנה התהלכו כאן ברחובות ובסמטאות הקובנאיות, בשעות אלה של ליל שישי, מבחר המין האנושי, הבחורים של סלבודקה, תלמידיו של הסבא מסלבודקה ושל הסבא-רבא שלי, המשגיח רבי אברהם גרודזינסקי הי"ד. בתום סדר הלימוד הרשמי, יצאו טובי הבחורים - בהם מי שיהפכו לימים שמות מוכרים בכל רחבי העולם היהודי - אהרן קוטלר, אליעזר שך, יעקב קמנצקי ויצחק הוטנר, לשאוף אוויר צלול, לקבל השראה בסברה לא פתורה ב'תקפו כהן' או להתייעץ זה עם זה על שידוך העומד על הפרק. מי יודע, אולי הם היו בדיוק כאן למטה.

כאן בקובנה היה מרכז החיים שלהם, כאן היה מרכז התורה של העולם היהודי בכלל. מורשת תורת סלבודקה, נותנת את אותותיה עד עצם היום הזה על עולם הישיבות ועל מסורת הלימוד בכלל. המחשבות לא נותנות מנוח. לולא השואה הארורה, סביר להניח שהיינו גרים כאן יחד עם מיליוני יהודים נוספים עד עצם היום הזה, אנו ובנינו ובני בנינו. יתכן והיינו עכשיו עומדים בתור לקנות טשולנט של ליל שישי וסלטים לשבת ממש כאן ברחבה השוממה, אחרי שיעור ב'אור החיים'.

בראש מתנגן ללא הרף השיר 'עוד יזכור לנו אהבת איתן אודוננו' בניגון הויז'ניצאי האיטי וחודר הלבבות. כעת הוא מקבל פרשנות מחודשת: עוד יזכור לנו את הימים הקדושים של אבותינו ורבותינו כאן, ובבן הנעקד - במיליון היהודים שנטבחו על אדמת ליטא - יבטל מעלינו כל גזירות קשות.

ועדיין, העיניים לא נעצמות.
מי ששנתו נדדה עליו, יעסוק בתורה. אני שולף מהמזוודה את אחד הספרים שהבאתי עמי: 'תורת אברהם'. שיחות שהשמיע הסבא-רבא בישיבת סלבודקה, בפני מאות תלמידים מבקשים ששתו בצמא את דבריו כשהוא דולה ומשקה מתורת רבו ה'סבא'. ה'תורת אברהם' לא היה עוד תלמיד. "זה חלקי מכל עמלי", העיד עליו רבו, הסבא מסלבודקה. "כדאי היה להקים את ישיבת סלבודקה, ולו בשביל ר' אברהם".

אחד הקטעים האהובים עלי בספר, מאפיין את תפישת 'גדלות האדם', על פרק תהילים שאנו אומרים מדי בוקר בפסוקי דזמרה: "יש במזמור 'הללו את השם מן השמים' דבר חדש, והוא גדלות האדם. מזמורי הלל הקודמים מקיפים את חסדי השם וגודל טובו, אבל מזמור זה כולו גדלות האדם הוא. שהוא עומד ומסדר את כל חלקי הבריאה של מעלה ושל מטה איך לרומם ולשבח את השי"ת, כל מלאכי מעלה, כל צבא מרום, מחכים המה לפקודתו! אין המלאכים אומרים 'קדוש' עד שאומרים ישראל, ולא רק שזכות הקדימה שלו, אלא שסדר השירה של מעלה ואופנה הכל תלוי בו, ציוויו ופקודתו עולים בכל שבעת הרקיעים, ברקיע שבו שמש וירח וכל כוכבי אור, בשמי השמים והמים אשר מעל השמים. וכאשר גומר האדם לסדר את צבא השמים, עומד הוא ומסדר את הארץ וכל אשר בה.

"אם קשה לנו להבין את הסדר שאדם עושה בשמים, הוא בשביל שנראה בעיניו שמדור זה גבוה ממנו, אבל סדר הארץ קשה בעינינו בשביל שזה למטה ממנו, כי איזה בעלי השיר המה אש וברד שלג וקיסור, כולם דברים שאין בהם ממש, מוסק האדם את השלג בידיו, דורס הוא עליו ברגליו, משתמש הוא באש לכל אשר ירצה, לחמם, לבשל לאפות ולהאיר... ואדם זה מושל על כולם, שר עמהם את ההלל הגדול, עם הדומם כמו עם בעלי החיים, עם צומח כמו עם ליתן ותהום רבה, וגם המלכים והשרים

בין העצים נחשבים, ועם כולם יחד מסדר האדם את ההלל הזה. סידור זה אומר גדלות כי רם ונישא הוא על כל אלה יחד, מבין האדם כל אחד מאלה, מצבא שמי מרום עד תחתית תהום רבה, ומסדר הוא את השירה כל אחד כפי מדרגתו כמנצח על כל התזמורת שלו. גדלות האדם במידה כזאת לא נמצא בשאר מזמורים של הלל".

צמרמורת. בני אנוש שזיכוכו עצמם בעבודת המידות ובעמל התורה, עד שהגיעו להכרה בגדלותו הרוחנית הנשגבה של האדם, נזר הבריאה. איזו דרגה! איפה אנחנו ואיפה הם.

2.

ענקי הרוח הללו אינם, גם המורשת שלהם כבר לא נראית ונשמעת בגבולות ליטא. בשנים האחרונות באו לכאן יהודים טובים, מנסים להפריח את השממה הרוחנית. צעד אחר צעד. וזה לא קל.

כמאתיים יהודים צועדים ברחובות קובנה בבגדי שבת. העוברים והשבים המקומיים אינם מזהים קוד לבוש כזה, מגבעות, חליפות קצרות, כיפות וציציות. הוותיקים שבהם זוכרים אולי תמונות שחור-לבן עתיקות יומין, את היהודים שהסתובבו כאן לבושים כך בימים שלפני הגרוע מכול. הקבוצה עוצרת בפתחו של מבנה משופץ. את שער הכניסה חוסם סרט אדום. תיכף יחל הטקס החגיגי. בידי כל אחד מהנכבדים שבפתח - זוג מספרים. זוג מספרים לאיש והחזון רבי זאב (ווילי) שטרן מלונדון, זוג מספרים נוסף לרב משה שינפלד.

שטרן הוא איש עסקים חובק עולמות, דמות מוערכת בקהילה החרדית בלונדון מזה עשרות שנים. מה לו ולקובנה? כשנכנס לעסקים בתחום שטחי מסחר בקובנה, הופתע לשמוע יותר מדי שיחות בעברית ברחובות העיר. הוא גילה להפתעתו צעירים ישראלים רבים המתדפקים על שערי אוניברסיטת קובנה כסטודנטים לרפואה.

שטרן שכר דירה והקים עבורם מרכז קהילתי קטן, בו יוכלו לפגוש את חבריהם, ליהנות מארוחות כשרות ולחגוג את החגים היהודיים יחד. הוא חיפש מי שיבנה את החזון הרוחני הלכה למעשה, פנה לאנשי 'נפש יהודי' והגיע לאברך שעסק מטעמם במגדל העמק בקירוב רחוקים - משה שינפלד שמו, בוגר ישיבת 'נחלת הלוויים', בקושי בן 30. שינפלד הסכים לקפוץ למים. תוך זמן קצר עזב עם אשתו והילדים את ארץ הקודש ונחת למגורים במקום שמעולם לא ביקר בו. כך הוקם המרכז היהודי בקובנה. לאט-לאט התרבו הספסלים. מספר הסטודנטים הישראלים בקובנה הולך וגדל משנה לשנה, לא מעט בזכות פעילות 'המרכז היהודי'. הנקודה היהודית בקרב יהודים, גם אם הם רחוקים, מתעוררת דווקא במרחקים. הם יקראו לזה 'ארוחת שישי' או 'תרבות ישראלית'. בפועל, אי-אפשר לברוח מהמציאות: זהו הנר היהודי הבער בתוך כל יהודי. צריך רק את האדם שיעיר אותו. ואם כך בכל יהודי, על אחת כמה וכמה כשמודבר בדור העתיד של עולם הרפואה הישראלי.

בשנה שעברה נודע לסטודנטים כי המבחן המסכם את שנת הלימודים באוניברסיטה, יתקיים בעיצומו של יום הכיפורים. הם ניסו לפעול לביטול המבחן, אך ללא הצלחה. בתפילת ראש השנה במרכז היהודי, הציע להם שינפלד כמוצא אחרון: קבלו על עצמכם קבלה אישית טובה, ואלוקים יענה לכם במהרה. הקבלה הזו הובילה למפנה המיוחל. פחות מיממה קודם המבחן, בסעודה המפסקת של ערב יום הכיפורים, הם קיבלו את ההודעה המשמחת מהנהלת האוניברסיטה: המבחן נדחה. ביום הכיפורים תשע"ח, כבר לא היה צורך להתחנן. "ככל שקהילת הסטודנטים הישראלית גדלה", אומר לי הרב שינפלד, "כך היחס כלפיהם מצד האוניברסיטה והרשויות, הולך ומשתפר".

5 שנים חלפו. מאות סטודנטים ישראלים עברו כאן והתחברו לנקודת האמת שבתוכם. היעד הבא שרשם לעצמו שינפלד היה בניית מקווה טהרה. בעוד יהודי קובנה גדלים בכמות ובאיכות, לא היו להם מים טהורים. מאז ימי הזוהר, לפני 75 שנה, לא היה כאן מקווה. בעידודו של ענק המחשבה רבי משה שפירא זצ"ל, נדד שינפלד הצעיר מאירופה לארה"ב וחזר חלילה, גייס פרוטה לפרוטה, והחל לחפש מיקום מתאים לבניית המקווה. מתוכי נדל"ן מקומיים הציעו לו כמה נכסים מתאימים לצורך המקווה. מדוע בחרת

דווקא בנכס זה? התעניינתי. לא תאמינו: "בדלת המבנה הישן, נמצא שקע של מזוזה. אם לא די בכך, הוא ממוקם ברחוב בו התגורר המרא דאתרא של קובנה ושל העולם כולו, מרן הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור". מבחינת הרב שינפלד, סימנה של המזוזה הישנה, היה אות ברור: זה המקום שלנו. הנכס נרכש, שופץ ונבנה בו מקווה מפואר ומהודר. אנחנו חונכים את המקווה לראשונה בתפילת השל"ה לעתיד ילדינו, לעתיד כל ילדיו של בורא העולם. מרגש.

3.

ווילי שטרן כבר לא צעיר. בניו, נכדיו וניניו מהארץ ומאירופה באו לחגוג עמו כאן את חנוכת המקווה. ניכר כי הוא מתרגש. אני מתעניין מה עומד מאחורי ההשקעה שלו, בזמן ובזוים, דווקא כאן. תשובתו קצרה. הוא מצטט את דברי האור החיים' הקדוש בפרשת ניצבים למילות הפסוק

מלחמה על כל נשמה יהודית. הנגיד ר' זאב (ווילי) שטרן והרב משה שינפלד

'כל איש ישראל': "הם ההמון, כל אחד יתחייב על בני ביתו". לדידו של שטרן, כאיש עסקים, הוא קיבל על עצמו לקחת אחריות על היהודים בכל עיר שבה הוא עושה עסקים. "אם הקב"ה הביא אותי דווקא לעשות עסקים בקובנה, כנראה יש לכך סיבה".

מפי שטרן אני שומע אמירה נוקבת, מחרידה: "איבדנו אחרי השואה לא פחות יהודים מאשר במלחמה עצמה. אני מדבר כמובן על מגפת ההתבוללות העומדת בעולם על כ-70 (!) אחוז". זה המוטו מבחינתו. הוא מבקש לשמר את יהדותם של הישראלים הלומדים בקובנה, שלא יתבוללו חלילה בין העמים. נכון, יש כאן גם שיעורי תורה ותפילות, אך עד היום אין במרכז היהודי חוקים ותקנות, מלבד חוק אחד בל יעבור: רק סטודנטים יהודים רשאים לעבור את מפתן דלת 'המרכז היהודי'.

בדרך לסעודת המצווה, אנחנו חולפים על פני ביתו של מרן הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצוק"ל. מבחינה גשמית, אין כאן זכר לבית הגדול והקדוש. ליטאי מקומי השתלט על הבית, החריב אותו מן היסוד ובנה וילה להנאתו. אך רוחו של פוסק הדורות, שורה כאן ובגדול. מכאן יצאה תורה לישראל, כפשוטו. התרגשות מיוחדת ניכרת על פניו של ידידי ר' פנחס ליפשיץ, עורך 'יתד' באנגליה. סבו, הרב יעקב ליפשיץ זצ"ל, היה יד ימינו של ר' יצחק אלחנן בכל פעולותיו. מכאן, אני מהרהר, הוא יצא כל בוקר לבית המדרש הענק. כאן כתב את תשובותיו שנשלחו והאירו את העולם היהודי כולו. ממלמלים פרק תהילים וממשיכים הלאה. עולים לאוטובוסים, חוזרים למלון. סעודת מצוה חגיגית לרגל חנוכת המקווה. למחרת, באותו אולם, השתתפנו כאן בסעודת השבת הגדולה ביותר שהייתה כאן מאז המלחמה. הסטודנטים, האורחים מהארץ ומהעולם ומשפחת שינפלד, שמחים, שרים ומודים לקב"ה על מתנת השבת, באופן שלא היה כאן מאז החורבן.

בשבת בבוקר, הקהל מצומצם יותר. לאן נעלמו עשרות הסטודנטים שעשו איתנו אמש 'קבלת שבת' וסעודת שבת? באוניברסיטה של קובנה, מסתבר, שבת היא יום לימודים שגרת. כמה תלמידים הפכו בכל זאת, מרצונם החופשי, שומרי שבת, והם מעדיפים לוותר על הלימודים ביום השביעי - ולהגיע לבית הכנסת. מסירות נפש של ממש למען השבת. זכיתי לעבור לפני התיבה בתפילת מוסף של שבת ב'מרכז היהודי'.

ב'קדושה' בחרתי לנגן את 'אני מאמין' בניגון המצמרר שנשמע מפי יהודי טרבליניקה הי"ד בדרכם האחרונה. עין אחת לא נותרה יבשה. אני מחזיק ביד את סידור התפילה, אך לנגד העיניים, מעבר לחלון, מזדקרת הכנסייה הענקית של קובנה. כאן בפנים נערכו הדיונים ונחרצו גורלם של כמיליון יהודי ליטא, ובהם של סבא הי"ד, למיתה. אבל העבר אין, העתיד עדיין וההווה כהרף עין. לראשונה מאז חיסול גטו קובנה, נכדו של סבא הי"ד נושא תפילה על האדמה הקדושה שבה גדל וגידל.

במוצאי שבת, רגע אחרי שאני סופג מבט מאיים מצעירים מקומיים, אני פוגש את מגנוס נילסון, תייר שבדי המתארח במלון. "הליטאים אנשים רעים", אומר לי מגנוס. למה? אני שואל אותו. "כי ההורים שלהם רצחו את הסבים שלכם!" הוא אכן צודק. ליטא נכבשה - או נכנעה - על ידי גרמניה, אך הרבה קודם לכן, האזרחים הליטאים ברשעותם טבחו ברבבות יהודים באכזריות נוראה ולא הותירו לגרמנים הרבה עבודה.

אלכס מינין, יד ימינו של שינפלד בניהול 'המרכז היהודי', מספר כי עדיין, גם היום, הם חוששים מאנטישמיות. "כתובתו המדויקת של המרכז היהודי לא מוזכרת בפרסומים שלנו".

הגאולה השלמה טרם הגיעה לקובנה, אני מהרהר, אך מים טהורים כבר זורמים בה.

4

גטו סלבודקה היה ועודנו פרבר של קובנה. יחד עם ידידי הרב יעקב פראנק, ששורשי משפחתו אף הם נטועים כאן, אנו חוצים את הגשר מקובנה לסלבודקה. זו עיר אבותינו. את הדרך הזו 'הם' עשו כל יום בדרך הביתה - הילדים בשובם מה'חיידר' ובית-הספר, והמבוגרים בחזור ממקום עבודתם. התהלכו כאן אלופי תורה לצד סנדלרים וחנוונים. וכעת הכל שמם. סמוך לרחוב 'השיבה', שאין לה זכר, רחוב פנירו, על

המזוזה הישנה נחשפה. במעמד חנוכת המקווה

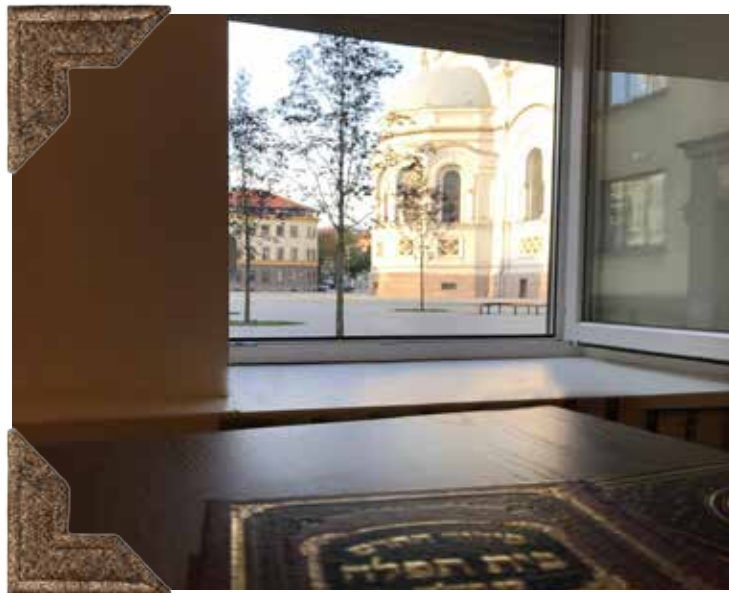
הם יקראו לזה 'ארוחת שישי' או 'תרבות ישראלית', אך אי-אפשר לברוח מהמציאות: זהו הנר היהודי הבווער בתוך כל יהודי. צריך רק להבעיר אותו, ודאי כאשר לפנינו בקובנה דור העתיד של הרפואה הישראלית

בבית
שבת
א

שם כיוונו – יער פונאר הגדול, בו נרצחו כמאה אלף יהודים. הנה הבית. בית העץ עומד על תילו. הבית הגדול והקדוש, בדמותו ובצלמו. אפילו חיצוניותו לא נפגמה. העשבים לא נוכשו. מספר החלונות לא השתנה. בקומה למעלה היה גר' השווער' של ר' אברהם, המשגיח רבי דב צבי הלר. המרתף שימש משרד לשיבת סלבודקה. אחד-שניים-שלוש. הנה, החלון השלישי שימש חדרו של הסבא ר' אברהם. על-פי עדויות ילדיו, הוא היה יושב כאן מעבר לחלון על הכורסה, מחיה את תלמידיו בטללי מוסר,

"לולא השואה האחרה, היינו יושבים כאן עד עצם היום הזה". קובנה, תשע"ח

'קדושה' בניגון טרבלינקה. הכנסייה הנראית דרך חלון 'המרכז היהודי'

"הרוצחים נכנסו לפתע לחצר שלנו והפסיקו את לימודו. היה ויכוח בין שני גויים אם לקחת את ר' אלחנן. בסוף ציוו עליו לעמוד בחצר. הוא לא הסתתר ולא וציאו התנגד. יחד איתו הוציאו שלושה-עשר תלמידים בנשק דרוך. מכל הבתים הציצו יהודים מחרכי התריסים – וכל עין דומעת"

הוגה בתורה, במסירות נפש, גם מתוך מחלתו האחרונה, גם כשהליטאים הארורים טבחו מעבר לבית בדם קר, ונשמעו קולות נוראיים וזעקות שבר, גם כאשר הוציאו מהדלת האחורית של הבית הזה את ר' אלחנן וסרמן ושלושה עשר תלמידיו, בהם בנו של הסבא ר' אברהם, לדרכם האחרונה.

אני פונה אל החלק האחורי של הבית. מאכן נלקח הענק שבענקים ר' אלחנן בידי חיות-אדם ליטאיות. אני מביט בפרחים הגדלים שם, כאילו צמחו רק כדי להסתיר את הפשע הנורא, אך בל נקדים את המאוחר.

יממה קודם צאתי את הארץ, עליתי לבני ברק, לביקור בבית סבא, הגאון הצדיק רבי יצחק גרודזינסקי שליט"א. סבא גדל בסלבודקה, אוד מוצל מאש, אך ממעט לדבר על הימים ההם. במקום לספר סיפורים, הוא מעדיף להקדיש את זמנו עבור משפחתו ועבור הכולל שהקים בבני ברק לזכר אביו על שם ספרו, 'תורת אברהם'. בכל זאת, כהכנה לנסיעה לקובנה, ביקשתי להתברך מפיו ולשמעו מכלי ראשון על הימים ההם.

"את רבי אלחנן וסרמן רק ראיתי", פותח סבא בענווה אופיינית. "נער הייתי, ומה מסוגל נער להבין בגדול בתורה שזוה? הספרים שלו הרי הם ספרי היסוד של כל הלומדים, 'קובץ הערות' על יבמות ו'קובץ שיעורים' על שאר מסכתות. ר' אלחנן הגיע לסלבודקה כדי לבקר את בנו ר' נפתלי, ששבר את רגלו וקיבל טיפול בבית החולים של קובנה. הוא התגורר בביתנו. באותו יום היה הטבח הנורא שטבחו הליטאים הרוצחים. הם הלכו מבית לבית, לביתנו לא נכנסו. אנחנו התחבאנו ושמענו היטב את הצעקות הנוראיות מהבתים הסמוכים. היה פחד נורא. לא ידענו מה קורה שם. מרוב צעקות חשבתי, אולי שוב יש הפצצות. בביתנו היה שקט.

"מדוע לא נכנסו לביתנו?", שואל סבא ומיד משיב. "כי כך רצה ה'. אין הסבר אחר. בביתנו שהו באותה שעה מלבד בני המשפחה גם בני ישיבה רבים. אבינו ביקש מר' אלחנן שיאמר שיעור בעניין קידוש ה'. בתחילה סירב כי בשעה נוראה כזאת חסרה צלילות הדעת ושמענתא בעי צילותא'. אך לבסוף נעתר. הוא נכנס לחדר, וכעבור שעות מספר, יצא ואמר שיעור בסוגיית קידוש השם. אחריו הפטיר אבינו במאמר מוסרי עמוק ומלהיב בסוגיית קידוש השם. מעמד זה הותיר רושם עז על כל הנוכחים".

סבא וזכר היטב מה עשה ר' אלחנן בשעותיו האחרונות: "הוא ישב כל היום ולמד בחברותא עם אחד מבני הישיבה, אם אפשר לקרוא לזה חברותא... למחרת הרוצחים נכנסו לפתע לחצר שלנו והפסיקו את לימודו. היה ויכוח בין שני גויים אם לקחת את ר' אלחנן, או לא. לבסוף לקחו אותו וציאו עליו לעמוד בחצר. הוא לא הסתתר ולא התנגד. יחד איתו הוציאו לחצר עוד שלושה-עשר גברים תלמידי חכמים ובני ישיבה, ביניהם דודי שהיה תלמיד-חכם גדול, ראש ישיבה בטלז, ובנו, ואף את אחי. הם צעדו באמצע הכביש, כשהפרטיזנים הליטאים שומרים עליהם בנשק דרוך. מכל הבתים הציצו יהודים מחרכי התריסים – וכל לב דואב, וכל עין דומעת.... לקחו אותם רגלית עד קובנה לפורט [המבצר] השביעי. רבי אלחנן שכב שם על הרצפה מתשישות הדרך ודיבר". סבא רומז, כי "הדברים שמוסרים בשם ר' אלחנן שכביכול נאמרו שם, אינני יודע אם הם נכונים, אין מי שמעיד ששמע אותם. אני יכול להעיד, שכאשר המתין אצלנו בחצר, הוא שתק כל הזמן ולא דיבר".

את רבי אברהם, אביו של סבא, לא לקחו יחד עם ר' אלחנן. "מדוע הם השאירו אותו?", שואל סבא, ומיד משיב: "אין לזה הסבר, רק דבר אחד: הכל משמים, כך רצה ה'. הוא נשאר בחיים עד סוף הגטו. זה ניסי ניסים. מי שלא היה שם לא מסוגל להבין מה זה גטו ואילו ניסים עברו על אבא כדי להישאר חי שלוש שנים בגטו, איך הצליח לעבור את כל האקציות הנוראות, בכל פעם מדובר בניסים ונפלאות עד אין חקר. הוא היה צריך לחיות עד היום האחרון של הגטו, כי הייתה לזה תכלית – לחזק את בני התורה בגטו, הקב"ה שמר עליו. הוא היה אור אמונה והראה בכל דבר את יד ה', שלא הגרמנים ימח שמם וזכרם הם המחליטים אם ללכת לאקציה או לא – מי יחיה ומי ימות, מי בקיצו ומי לא בקיצו – אלא הכל בגזרת עליון".

סבא לא מדבר לחינם. מטרתו בכל צעד ושעל – לחזק ולהתחזק. "עלינו להתחזק באמונה שלמה. העיקר הראשון הוא 'אני מאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה, עושה ויעשה לכל המעשים'. אדם משתדל בעולם, מתכנן מה לעשות, אך מה שיתבצע למעשה, הקדוש ברוך הוא קובע. המקום להתחזק באמונה הוא

בתפילה, אם רק לא נתפלל במרוצה אלא נשים לב למה שאנחנו מתפללים. כמה שפע אפשר להשיג בכל מילה. אבינו הקדוש זצ"ל כותב ב'תורת אברהם' שיש דרך בה יכול האדם לעשות חסד עם כל העולם כולו. איך זה יתכן, הרי האדם מוגבל בכוחו ובממונו? אלא על ידי תפילה יכולים להיטיב לכול. הרי כשמבקש 'דפאנו' זה על כולם, 'ברך עלינו' זה על כולם, הכל בלשון רבים. צריך להתבונן בזה. כמה שפע וברכה פועל בתפילתו.

"אשרינו ואשריכם מה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו. הלוואי שנזכה כולנו להתחזק תמיד באמונה. 'וצדיק באמונתו יחיה'. לא סתם לדעת שיש בורא עולם, אלא לחיות עם האמונה".

5.

שועלים מהלכים בסלבודקה, כלבים נובחים והדיריים נועצים בנו מבטים מאיימים, שמה חוששים הם כי נדרוש בחזרה נחלת אבות. הפחד מצמית, אך קשה להתנתק, לעזוב. הקדושה מורגשת כאן, מסתבר, לא רק בלב הצאצאים. "חייבים לגאול את הבית, ולהפוך אותו לבית מדרש ומקום תפילה", אומר לי הרב פנחס ליפשיץ בהתרגשות. "יש כאן אווירת קדושה מיוחדת".

אנחנו חוצים את הרחוב וממשיכים. כאן עמדה ישיבת סלבודקה המפורסמת טרם עלתה בלהבות. קודש הקודשים. מכאן יצאה תורה לעולם. אין זכר לבניין הישיבה. והנה עוד בניין – גדול פי כמה. בניגוד לקודמו, עומד על תילו. כמה טרח ועמל הסבא מסלבודקה עד שראה את הבניין החדש והמפואר של הישיבה, אך לא זכה לחנוך אותו. נותרה ממנו מתפרה ושלט אילם המעיד כי כאן אמורה היתה לשכון "הישיבה המפורסמת סלבודקה".

השורשים שלנו נטועים עמוק באדמת קודש זו לא רק מצד המשגחה. סבא רבא מצד אבא, רבי דב כ"ץ, בעל 'תנועת המוסר', למד בסלבודקה. כמו אחרים, בשנת תרפ"ד הוא חשש שזמנו כאן מוגבל. הליטאים הצרו את צעדי התלמידים המקומיים בישיבה והטילו עליהם חובת גיוס. כשקיבל זימון להתייצב לצבא הליטאי, פנה לסבא מסלבודקה וסיפר לו על מחשבותיו: שמה יעלה לארץ הקודש, יחפש מקום תורה ללמוד בו, וכך ניצל מגזירת הגיוס.

הסבא מסלבודקה שתק. דרכו של מי שהביא לעולם את השקפת גדלות האדם הייתה לשקול צעדים, להמתין לתגובה הולמת, זו הגיעה רק בשעת רעווה דרעווין של שבת קודש. בשיחה שמסר מול כל תלמידי הישיבה, נשא הסבא מסלבודקה דברים חריפים: "נחרדתי לשמוע רעיונות של בחורים צעירים כאן – לעלות לארץ ישראל. וכי ישיבות יש בה? הרי הישיבות שבה הן בסגנון שונה מהישיבות בליטא ובוודאי לא ייקלטו בהן כדבעי, ומה יעשו טובי בנינו שם? יתחברו לחלוצים?".

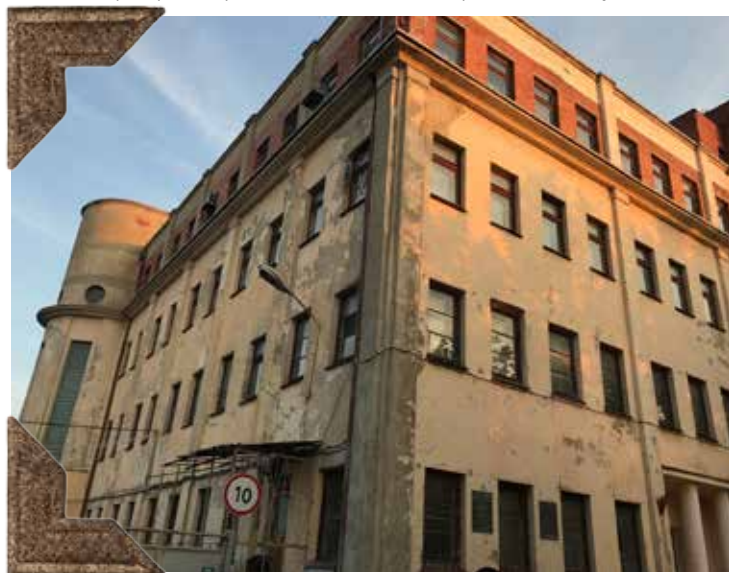
רבי דב שמע את הדברים והפנים. אם נותרו לו אי אלו ספקות כלפי מי הדברים מכוונים, מיד לאחר השיחה הגיע זמן ערבית. הסבא קרא לעברו: "בערל, גיי 'הוא רחום יכפר עוון'... הוא ראה בכך יותר מרמז: הדברים כוונו כלפיו. מבחינתו כתלמיד מובהק, המסר הועבר. הוא זקוק לכפרה על עצם המחשבה לעלות לארץ, ומבטל לחלוטין את דעתו בפני דעת רבו.

חלפו ימים אחדים – ואווירת הפחד התחזקה. במפתיע, שינה הסבא מסלבודקה את דעתו יחד עם ראש הישיבה הגרמ"מ אפשטיין זצ"ל. השניים החליטו להקים ישיבה בארץ ישראל, אולם התוכנית נשמרה עדיין בסוד. "הגר"א גרודזינסקי", כותב סבא רבי דב כ"ץ ביומניו על הסבא השני, "בהיפרדו מבני הישיבה – כאילו נוסע להבראה לגרמניה – גילה לי בסוד שהוא נוסע לארץ ישראל וגם הגר"א סרנא יסע לשם והחליטו להעביר חלק מהישיבה. הם קיבלו מאה רשיונות עליה בשביל התלמידים".

בחיפוש אחר מקום בו יוכלו התלמידים להיות שקועים אך ורק בתורה, הרחק מהפוליטיקה ומהמחלוקת ששררה בארץ בימים ההם, עלה הרעיון לייסד את הישיבה עיר האבות חברון. ואכן, כעבור פחות מחודש, פגש הבחור דב כ"ץ בעיר האבות את רבותיו מסלבודקה, הגר"א גרודזינסקי והגר"א סרנא, שבאו לייסד את הישיבה החדשה בחברון. כעבור שנתיים, סיים בעל התורה אברהם את שליחותו וחזר לקובנה למלא את מקום הסבא מסלבודקה, שעלה לארץ. פחות מעשרים שנה מאוחר יותר הוא עתיד לעלות על מוקדה ולמות על קידוש השם כאן בקובנה.

דין שמים באהבה. מכאן, מהחצר האחורית של סבא, הובל מרן רבי אלחנן וסרמן לפורט התשיעי

קול התורה לא נשמע. הבניין החדש של ישיבת סלבודקה

גדלות האדם. תמונת מחזור של ישיבת סלבודקה בימי המלכות

נוראים, והבין כי אי אפשר להוציא משם. יום לפני השריפה הגדולה אשר שרף ה', נפרד מתלמידו ר' שמואל יעקב רוז, במילים הבאות: "אני מקבל עלי באהבה דין שמים, אך ליבי הומה בקרבי על צלם האלוקים שיתחלל על-ידי הרשעים הללו..." עוד הוסיף: "לא יסורי גופי יענו את נשמת, אלא יסורי אחי היהודים: לשכב ולשמוע אנחותיהם ואנקותיהם של אחי ואחיותי שיתפתלו בייסורי חניקה על ערש דווי בתוך השריפה".

למחרת היום, בקדושה ובטהרה ובצלילות הדעת, נשרף ר' אברהם יחד עם כל החולים היהודים ששהו בבית החולים, מאש הנאצים הארורים ימח שם.

אנחנו מתעניינים אצל מדריך תיירים יהודי מקומי היכן עמד בית החולים שהוצת בלהבות. אם לא קבר, לפחות עפר ואפר. הוא מוביל אותנו לחצר שוממה בפינת רחוב בקובנה. מכאן עלה אפרו של אברהם אבי סבי ר' יצחק הישר לכסא הכבוד. רועדים, בוכים, מתפללים ולומדים עוד 'שיחה' בתורת אברהם'.

אבינו מלכנו, נקום נקמת דם עבדיך השפוך.

7

הסבא ר' אברהם היה מלאך, לא אדם. הוא הצליח להסתתר ולשרוד בכל שנות הגטו. הכל ראו בכך מעשה ניסים, כדי שיוכל להמשיך להפיח רוח ונשמה בקרב שארית הפליטה של יהדות ליטא.

כמי שחונק על אסכולת 'גדלות האדם', מעולם לא נפל ברוחו. גם בימים החשוכים ביותר לא סרה ממנו הארת פניו. אחת ה'אקציות' הגדולות היתה בערב שבת. רבי אברהם הבחין בסימני ייאוש ועצבות על פניו של תלמיד מקורב. מיד העיר לו: "שבת קודש יש לקבל מתוך שמחה..."

מי היה מסוגל לשים לב לגורל זולתו בימים המטורפים ההם? בעמוד רבבות בכיכר המסדר בעת ה'אקציה' הגדולה, כל אדם נשם לרוחה כאשר עבר לצד 'הטוב', כלומר, הפעם ניצל ממוות... לא כן רבי אברהם הי"ד: כאשר עבר לצד החיים, בכה כל אותו היום בלי הפוגה על כל אחד ואחד מהיהודים שהועברו לצד הנידונים למוות. גם במצב זה היתה כל המיית ליבו נתונה לנשיאת עול עם חברו.

הוא היה ונותר איש הלכה מובהק בכל מצב. בכניסת הגרמנים לקובנה, ברחו כל תושביה היהודים. מקורביו שאלוהו אחר-כך מה ראה להימלט מן העיר בלבושו הרבני ההדור, כאילו הולך הוא אל הישיבה? והשיב מיד: "הלכה היא (סנהדרין צ"ב) אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו".

בשבת, בין השמשות, התכנסו בביתו שרידי בני הישיבה, מתי-מספר, כדרכם בכל שעת 'שלוש סעודות', ופעמים שהתכנסו בבית המלאכה בו נאלץ לשהות. ר' אברהם היה משמיע בפניהם את שיחות המוסר העמוקות שלו, חרף אימת הגסטפו, שיחות שהיו כושות את הלב. הוא היה מרחיב את הדיבור על קידוש השם ומפיח חיים חדשים בקרב שומעיו. שלוש שנים רצופות החיה נפשות בדבריו וקרא לחיזוק רוחני בקרב התלמידים ההולכים ומתמעטים. במאמריו דייק מהגמרא בסנהדרין (צ"ט) כי העצה של "עשרה צדיקים" בסדום, הלכה פסוקה למעשה היא, שהרי מי שאינו מאמין ביכולת הצדיקים להציל, אפיקורס היא. וכך קבע הלכה למעשה: הוא המשיך לכנס מדי שבת 'ועד מוסרי' עם עשרה מתלמידיו שנשארו בחיים בשנות הגטו האחרונות. כל אחד מהם התחייב לשמור על שתיים-עשרה קבלות שניסח בכתב-ידו כדי להיכנס בכך לגדר 'עשרה צדיקים' - כדי שבזכותן יינצלו כולם.

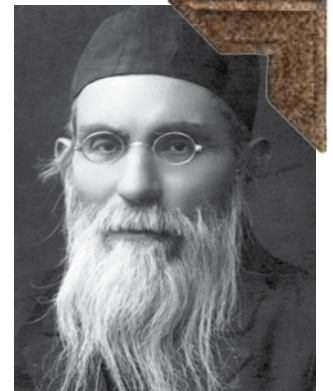
סבא ר' אברהם לא היה היחיד. אלפים-אלפים, אלופי תורה, רבנים, ראשי ישיבות, חנוונים, סנדלרים, נשים קשישות, נערות צעירות, אבות ואימהות, סבים וסבתות, כולם חיו כאן בגטו קובנה ונורו למוות, רק בגלל יהדותם.

קול דמי אחיך זועקים אליך מן האדמה. מי שמקשיב היטב, יוכל לשמוע הדי ריות וזעקות 'שמע ישראל'.

אשרינו שיש מי שמצית מחדש את הנר היהודי בקובנה. זו חצי נחמה, עד יקיצו וירננו שוכני עפר ואת קדושי קובנה נפגוש בירושלים הבנויה. ■

"זה חלקי מכל עמלי". המשגיח רבי אברהם גרודזינסקי הי"ד

"נחרדתי לשמוע". הסבא מסלבודקה ז"ע

"מרא דאתרא' לעולם כולו. רבי יצחק אלחנן ספקטור זצוק"ל

מסלבודקה לחברון. רבי דב כ"ץ זצ"ל

אוד מוצל מאש. רבי יצחק גרודזינסקי שליט"א, ראש כולל 'תורת אברהם'

6

אני רוצה להתפלל על ציונו, אך לצערי, לסבא ר' אברהם אין ציון, אין קבר, אין חלקת אדמה. דברי תורתו ותלמידי-תלמידיו הם זהם זכרונו.

כשנודע כי הנאצים הארורים מתכננים לחסל את הגטו, עבר להסתתר בבונקר שהכינו תלמידיו. בשבת-קודש י"ז תמוז תש"ד, התגלה מקום המסתור. סבא הוכה באופן אכזרי, והועבר לבית החולים של המחנה.

מיד עם אשפוזו, הגיעה לאוזניו השמועה המחרידה כי בדעת הגרמנים להעביר את בית החולים על כל מאושפזי היהודים, והוא בתוכם. בפני תלמידים שבאו לבקרו בחירוף נפש, התחנן כי ישאו אותו אל מקום המסדר של שרידי הגטו - ונימוקו עמו: "יונה הנביא אמר אל אנשי הספינה: 'שאוני והטילוני אל הים'. לכאורה המילה 'שאוני' מיותרת. הסבא (מסלבודקה) מעיר כי יונה ביקש להרוויח זמן-מה עד שיטבע בים, כי רגע אחד של חיים דבר גדול הוא עד מאד..."

וכך הסביר בצלילות דעת גמורה, חרף ייסוריו: "הרי הגרמנים יציתו באש את כל החולים. עלי להשתדל לצאת מכאן, למרות מצבי הרפואי, כדי להשתדל לזכות לרגע אחד נוסף של חיים..." אך כאשר ניסו התלמידים לשאת אותו בקבשתו, סבל כאבים